

The Ukrainian scientific school which is engaged in the problems of students' creativity and giftedness

Key words: Zhytomyr scientific and pedagogical school, problems of students', creativity and gifteress

На початку 90-х років в Україні визначилася наукова школа, яка займається проблемами творчості, обдарованості (В.О. Моляко, О.І. Кульчицька). Ще у 1991 році ними розроблено програму „Творча обдарованість”, до конкретних позицій якої належать: теоретичні дослідження психолого-педагогічних проблем здібностей, обдарованості, таланту; розробка нових та оновлених концепцій загальної обдарованості, творчої обдарованості, спеціальної та професійної обдарованості, до якої відносять наукову, технічну, педагогічну, художню, релігійну та ін.; багатопланова, багатоаспектна психолого-педагогічна практична робота у загальноосвітніх школах, дошкільних закладах, ліцеях, гімназіях, а також у вищих закладах освіти [*Наша історія...*].

З ініціативи керівників цієї наукової школи з 1997 в Україні почав виходити науково-практичний освітньо-популярний журнал для педагогів, психологів, батьків та дітей „Обдарована дитина”, який пропонує ексклюзивні матеріали з розвитку дитячих здібностей та талантів (тести, методики, тренінги розробки уроків та досвід кращих дошкільних та шкільних навчальних закладів).

Проте, як зазначає В.О. Моляко, знадобилося 10 років для того, щоб з'явився Указ Президента України про роботу з обдарованою молоддю, підписаний у 2001 році; було розроблено загальнодержавну програму та програму робіт по лінії НАПН України, в яку включено майже всі науково-дослідні інститути НАПН. Цими програмами було передбачено цілеспрямовану і систематичну роботу щодо пошуку, навчання та виховання обдарованих дітей та молоді.

Не очікуючи ініціативи „зверху” на початку нового тисячоліття активізувалася українська молодь. 19 жовтня 2005 року, після значної роботи в регіонах України, відбулися Установчі збори Всеукраїнської молодіжної громадської організації „Союз обдарованої молоді”. Тоді ж було затверджено її Статут, склад Правління та Контрольно-ревізійної комісії. Створено осередки у 21 регіоні України. 16 листопада 2005 року Міністерство юстиції України прийняло рішення про реєстрацію цієї Всеукраїнської молодіжної громадської організації.

Сьогодні „Союз обдарованої молоді” – одна із провідних організацій, що представляє інтереси обдарованої молоді – науковців, митців, спортсменів та громадських діячів України. Вона нараховує понад 4200 членів в усіх регіонах України. У червні 2007 року Виконавчий Комітет Всесвітньої Ради для Обдарованих і Талановитих Дітей (англ. World Council for Gifted and Talented Children), високо оцінивши ініціативи і діяльність Союзу обдарованої молоді, прийняв організацію до Всесвітньої Ради [Союз обдарованої молоді]. „Союз обдарованої молоді” бере

активну участь й у науковій розробці проблеми обдарованості. Так, на офіційне запрошення Міністерства освіти і науки України експерти СОМу взяли участь у розробці проекту Державної програми роботи із обдарованою молоддю на 2006-2010 роки. До Дня молоді у 2008 році активістами організації проведено всеукраїнський круглий стіл „Обдарована молодь України”, на якому презентовано книгу „Обдарована молодь України”, що стала результатом реалізації тривалого проекту, в якому взяли участь як науковці, так і представники громадських об'єднань, які займаються проблемами підтримки обдарованих дітей та молоді. Інший проект СОМу „Жива книга. Обдарована молодь України” (my.som.org.ua) став справжньою соціальною мережею для обдарованої молоді [Наша історія].

На сьогоднішній день в Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України „Про освіту”, Національна програма „Діти України”, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей, Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді. Її метою є формування цілісної, саморегульованої системи щодо виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвитку та реалізації її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, вчителів та викладачів вищих навчальних закладів; активізації навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; підготовки наукових, педагогічних та науково-технічних кадрів.

Так, зокрема, у Державній цільовій програмі роботи з обдарованою молоддю на 2006-2007 роки зазначається, що в Україні склалася критична ситуація з поповненням національної науки молодими кадрами. „Старіння” української науки вже сьогодні негативно позначається на інноваційно-технологічному розвитку держави. Інтелектуальний творчий потенціал обдарованих учнів і студентів використовується неефективно, оскільки не створено сприятливих умов для реалізації їх здібностей. Інтеграція ж України в загальноєвропейський простір потребує розроблення нових напрямів роботи з обдарованими учнями і студентами. Однак завдання з упровадження в практику ефективних засобів і технологій виявлення, навчання, виховання і самовдосконалення обдарованої молоді, створення умов для її гармонійного розвитку не виконані в повному обсязі через недостатність теоретичної обґрунтованості проблеми обдарованості (зокрема в питаннях підготовки спеціалістів до роботи з обдарованою молоддю), відсутність належного методичного і наукового забезпечення навчально-виховного процесу [Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки, 2006: 1-3].

Зважаючи на важливість дослідження проблеми обдарованості людини, необхідність поліпшення науково-методичного та організаційно-спонукального забезпечення функціонування системи виявлення, розвитку і підтримки дітей і молоді, що виявляють різні види обдарованості, в реальному соціально-економічному та освітньому просторі України розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 року № 635-р створено Інститут обдарованої дитини. До завдань Інституту належить:

- дослідження феномену обдарованості та розробка програм і технологій розвитку обдарованої особистості на різних вікових етапах в системі безперервної (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної, вищої) освіти;
- розроблення методичного забезпечення для діагностики та розвитку обдарованості, створення сприятливих умов і реалізація проектів й програм фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку обдарованих дітей, їх правового та соціального захисту;
- впровадження наукових розробок, спрямованих на вирішення актуальних проблем освіти та виховання обдарованих дітей і молоді;
- формування суспільно-громадської думки щодо усвідомлення державного значення роботи з обдарованою молоддю;
- інтеграція у міжнародний освітній та інформаційний простір з питань роботи з обдарованою молоддю.

Сьогодні Інститут обдарованої дитини координує роботу науковців та педагогів України щодо виявлення, розвитку і підтримки дітей і молоді, що виявляють різні види обдарованості, здійснює міжнародну співпрацю з відповідними структурами інших держав, допомагає вчителям-практикам науково-методичним забезпеченням відповідної роботи [Інститут обдарованої дитини НАПН України...].

В останні роки проблема обдарованості все частіше стає предметом спеціальних дисертаційних досліджень як у галузі психології, так і в сфері педагогічних наук. Так, українських психологів цікавлять проблеми виявлення особистісних характеристик юнацтва з різними формами обдарованості (О. Бобир), ідентифікації різних видів обдарованості, зокрема технічної (О. Зазимко), розвитку мотивації творчої активності технічно обдарованих підлітків (О. Музика), можливостей діагностики індивідуальних відмінностей учнів загальноосвітньої школи при комплектуванні профільних класів (В. Доротюк), умови розвитку самосвідомості обдарованих дітей у спільній діяльності (Н. Куліш), психологічна організація взаємин учителів із обдарованими учнями (І.Й. Любовецька), психологічні особливості емоційної сфери інтелектуально обдарованої особистості (І.В. Ушакова), генезис розуміння батьками проявів дитячої обдарованості (Н.А. Карпенко) та інші. Педагогічний аспект проблеми обдарованості віддзеркалюється в:

– історико-педагогічних (Л. Прокопів „Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.)”, А.Д. Балацінова „Педагогічна підтримка обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл України другої половини ХХ століття”, Н.Б. Лазарович „Навчально-виховна робота з обдарованими дітьми 5-6 років у дошкільних навчальних закладах (кінець ХХ – початок ХХІ століття)”);

– порівняльних (П.О. Тадеєв „Теорія і практика організації навчання обдарованих школярів у США (20-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)”); Н. Теличко „Організація навчання обдарованих молодших школярів у США”, І.Є. Бабенко „Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей у школах США”, О.П. Бевз „Педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих підлітків у школах США”, Ю.О. Пивовар „Організація навчання обдарованої молоді у Німеччині другої половини ХХ століття”);

– соціально-педагогічних (Н. Завгородня „Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу”, А.В. Лякішева „Соціально-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у центрах науково-технічної творчості”; І.Г. Карпова „Соціально-педагогічні умови розвитку творчої обдарованості студентської молоді у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу”);

– загальнопедагогічних (М. Федоров „Педагогічні умови підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми”, Я. Рудик „Організаційні форми надання вищими навчальними закладами додаткових освітніх послуг обдарованим студентам”);

– методичних (Е. Лодзінська „Особливості роботи вчителя з математично обдарованими учнями 4-8 класів (на матеріалі польської школи)”, В. Коваленко „Формування образного мислення в обдарованих учнів основної та старшої школи засобами художньої літератури”, Л. Руденко „Формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва”) дослідженнях;

– а також у роботах, присвячених професійній освіті, зокрема проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів (Ю.М. Клименюк), визначення педагогічних умов підготовки майбутніх учителів біології (К.А. Ліневич) та початкової школи (Т.С. Зорочкіна) до роботи з обдарованими учнями, підготовки педагогічних кадрів в обласних інститутах післядипломної освіти до роботи з обдарованими школярами (В.В. Демченко), формування готовності вчителів предметів фізико-математичного циклу до роботи з обдарованими учнями в системі методичної діяльності відділів освіти (А.В. Яковина) та інші.

Однак, зауважимо, що хоча спектр наук, які вивчають проблему обдарованості, досить широкий (загальна педагогіка та історія педагогіки, теорія і методика професійної освіти, соціальна педагогіка, педагогічна та вікова психологія, теорія і методика навчання окремих предметів тощо), у кількісному відношенні ці дослідження представлені лише одиничними працями, спрямованими на вивчення окремих аспектів проблеми.

Зазначимо, що спектр праць з проблеми обдарованості представлений як кандидатськими, так і докторськими дослідженнями, при цьому одна з перших докторських дисертацій з проблеми обдарованості в Україні була підготовлена саме у межах Житомирської педагогічної школи (О.Є. Антонова „Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах”).

Передумови для реалізації означеної проблеми у Житомирському державному університеті створювалися впродовж останніх 15-ти років. Зокрема, на кафедрі практичної психології активно працює група молодих учених на чолі з доктором психологічних наук В.О. Моляко та професором О.Л. Музиною, які вивчають природу обдарованості, передумови її розвитку, творчість як засіб особистісного росту і гармонізації людських стосунків. Кафедрами педагогіки, соціальної педагогіки, дошкільного виховання та інноваційних технологій, методики викладання іноземних мов, математики та іншими з початку 90-х років триває плідна робота щодо розробки та впровадження у навчально-виховний процес університету новітніх педагогічних технологій навчання студентів, якими передбачається

індивідуалізація навчання майбутніх учителів, розвиток їх творчого потенціалу, максимального врахування природних задатків та здібностей тощо. Аспіранти й докторанти кафедри педагогіки активно працюють над дисертаційними дослідженнями, безпосередньо пов'язаними з проблемою обдарованості, питаннями навчання обдарованих студентів та цілеспрямованої підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми.

Ураховуючи актуальність визначеної проблеми та об'єктивну потребу в обдарованих, творчо працюючих учителях у Житомирському державному університеті імені Івана Франка розроблено Положення про роботу з обдарованою студентською молоддю, а з 2003 року діє Науково-методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю, який виступає організаційною структурою, що покликана координувати діяльність всіх учасників навчально-виховного процесу щодо навчання і виховання обдарованих студентів. Директор центру – проф. О.Є. Антонова.

На основі узагальнення результатів досліджень, здійснюваних у ЖДУ впродовж 1999-2012 років, нами визначено найбільш перспективні та нагальні проблеми навчання і виховання обдарованої молоді в Україні, зокрема такі:

1. Створення в Україні цілісної загальнодержавної системи роботи з обдарованими учнями і студентами. Для цього має бути розроблене належне правове, фінансове, організаційне, науково-методичне забезпечення. Ставлення держави до проблеми виявлення і підтримки талановитої молоді відіграє визначну роль у питаннях виховання обдарованих дітей. Ще К. Гельвецій у своїх роздумах щодо природи геніальності і таланту зазначав, що основне завдання виховання полягає в необхідності створення людини, здатної прославитися в науках і мистецтвах. Довершеність же цього питання залежить від мудрості законодавця. Якщо він позбавить вихователів забобонної поваги до старих звичаїв, надасть простір їх генію, зацікавить їх надією на нагороду вдосконалювати методи виховання, стимулює змагання, тоді, без сумніву, наставники, окрилені цією надією, які мають навички в поводженні зі своїми учнями, нададуть цій і без того розвинутій стороні виховання всю довершеність, на яку вона лише здатна. Добре чи погане виховання – майже цілком справа законів. Вважаємо, що ці думки стосовно великого значення держави у підтримці виховання обдарованих дітей не втратили своєї актуальності й сьогодні.

2. Посилення уваги до міжвідомчої взаємодії, а також ролі держави в цілому, при вирішенні проблем навчання і виховання обдарованих дітей та молоді. Залучати до виявлення та виховання обдарованих дітей та молоді дошкільні, загальноосвітні та вищі освітні заклади різних рівнів акредитації, місцеві органи влади, місцеві, районні та обласні управління освіти, громадські об'єднання та партійні структури тощо. Консолідувати зусилля центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, установ та організацій у роботі з обдарованою молоддю. Розширювати мережу навчальних закладів для апробації та запровадження сучасних методик виявлення, навчання та виховання обдарованої молоді: забезпечення ефективної діяльності загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів з метою створення умов для розвитку особистості та вироблення в неї самобутніх професійних якостей; залучення обдарованої молоді до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності із створенням навчальних

закладів, гуртків, зокрема філій Малої академії наук, що працюють з обдарованою молоддю.

3. Популяризація кращого досвіду педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників і тренерів-викладачів, висвітлення у засобах масової інформації досягнень обдарованої молоді в різних сферах діяльності. У цьому контексті вважається надзвичайно актуальною ініціатива Всеукраїнської молодіжної спілки „Союз обдарованої молоді” щодо видання фундаментальної праці „Обдарована молодь України: проблеми та історії успіху”, яка спрямована на популяризацію досліджуваного питання, привернення уваги держави і державних діячів до проблеми навчання і виховання обдарованої молоді, яка справедливо оцінюється авторами як майбутнє Української держави.

4. Інтенсифікація наукових пошуків у розробці проблеми обдарованості. Реалізацію цього напрямку роботи вбачаємо актуальною у кількох напрямках. Перш за все, це здійснення ґрунтовних теоретичних міжнаукових досліджень щодо виявлення природи феномену обдарованості, в яких мають брати участь не лише психологи і педагоги, а й генетики, фізіологи, психіатри, представники інших наук, що досліджують цю проблему. Другий важливий напрям діяльності концентрується навколо розробки ефективних форм, методів, засобів роботи з обдарованими дітьми та молоддю у межах масової загальноосвітньої школи. Нові можливості індивідуалізації навчання і виховання обдарованих дітей відкривають інтеграція шкіл з системою додаткової освіти, активне використання дистанційного навчання за допомогою сучасних інформаційних технологій, організація тьюторської підтримки, включення учнів у проектно-дослідницьку діяльність, використання групових форм навчання і навчання за індивідуальним планом тощо.

5. Узагальнення, науково-методичне обґрунтування і популяризація педагогічної практики, досвіду виховання і освіти обдарованих дітей та молоді. Проведення Всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференцій, семінарів, засідань за круглим столом з проблем обдарованості, до яких залучати науковців та вчителів-практиків, і на яких всебічно обговорювати питання виявлення, підтримки та розвитку обдарованої особистості. Видавати відповідні збірники за результатами конференцій. Запрошувати на ці конференції представників владних структур, залучати спонсорів і меценатів, представників громадських об'єднань тощо. Організовувати цільове асигнування щодо забезпечення роботи з обдарованою молоддю.

6. Створення умов для проведення всеукраїнських олімпіад, конкурсів, конкурсів-захистів, турнірів, фестивалів і забезпечення участі команд обдарованої молоді в міжнародних інтелектуальних і творчих змаганнях. Актуальним питанням залишається створення та вдосконалення існуючих дитячих та молодіжних навчально-пізнавальних теле- та радіопрограм. При цьому вважаємо за необхідне звернути увагу на об'єктивність оцінювання компетентним журі творчих та наукових доробок й відповідей дітей, оскільки нерідко творчі конкурси перетворюються не на змагання інтелекту й творчості, а на аукціон фінансових можливостей батьків учасників.

7. Поглиблення міжнародного співробітництва у сфері питань роботи з обдарованою молоддю, налагодження зв'язків з міжнародними організаціями та

установами, робота яких спрямована на виявлення, навчання, розвиток і підтримку обдарованої молоді.

8. Розробка організаційних, методичних основ забезпечення діяльності з розвитку і підтримки обдарованої молоді в реалізації цільових програм.

9. Проектування статистичних і моніторингових, інформаційно-аналітичних матеріалів щодо забезпечення системи розвитку і підтримки обдарованої молоді.

10. Публікація науково-методичних та інших інформаційних матеріалів про результати функціонування освітніх систем роботи з обдарованими учнями.

11. Створення сучасної матеріально-технічної бази навчальних закладів для обдарованої молоді.

12. Удосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з обдарованими дітьми дошкільного, шкільного, студентського віку у різних типах навчальних закладів. Вважаємо за необхідне включення до навчальних планів вищих навчальних педагогічних закладів обов'язкового курсу з питань методики та організації роботи з обдарованою молоддю, специфіки роботи вчителя-вихователя, соціального педагога та практичного психолога з обдарованими учнями. Для цього у педагогічних ВНЗ мають бути розроблені відповідні навчальні програми, методичні посібники та підручники, підготовлений контингент викладачів, здатних працювати як з обдарованими дітьми, так і з обдарованими студентами.

13. Поглиблювати дослідження проблеми визначення ступеня професійної придатності особистості до педагогічної діяльності (як і до інших видів діяльності, якими прагнуть оволодіти у майбутньому старшокласники). Цей аспект проблеми має розв'язуватися вже на рівні загальноосвітнього навчального закладу. Пізніше цей показник повинен ураховуватися приймальними комісіями педагогічних навчальних закладів. Спеціальна система професійного відбору серед абітурієнтів (тестові випробовування, співбесіди щодо майбутньої професійної діяльності тощо) дозволить цим комісіям (разом з відповідною інформацією про випускника зі школи) відібрати найбільш придатних до праці вчителя у майбутньому.

Виявлення рівня професійної придатності (педагогічної обдарованості) особистості до педагогічної діяльності розпочинається вже в університеті з тим контингентом, який вже зарахований на навчання. Відсутність цього попереднього (до вищого навчального закладу – на рівні школи і приймальної комісії) відбору об'єктивно призводить до наявності у студентській аудиторії значної кількості осіб, які вже ставши студентами (а пізніше на своєму робочому місці як дипломовані спеціалісти) будуть професійно безпорадними і ймовірно ніколи не піднімуться до рівня вчителя-майстра.

За такого підходу питома вага педагогічно обдарованої молоді в університетських аудиторіях значно зростає, оскільки „відсіюються” ті, кому необхідно готувати себе до роботи в інших галузях. З іншого боку – зростає коефіцієнт корисної дії самого педагогічного університету у підготовці педагогічних кадрів.

Вважаємо, що перспективними можуть стати дослідження, в яких було б переглянуто саму схему роботи (виявлення) педагогічно обдарованої молоді (спочатку вияв такої молоді на рівні школи, рекомендація педагогічної ради, що враховуються приймальними комісіями ВПНЗ), а потім уже забезпечення необхідної

роботи зі студентами, серед яких немає (повністю чи частково) непридатних до майбутньої вчительської праці.

Зазначимо, що перенесення акценту на рівень загальноосвітнього навчального закладу та приймальних комісій у педагогічних ВНЗ вимагає тісніших організаційно-методичних зв'язків педагогічного університету з відділами освіти та дирекціями шкіл, нового змісту діяльності самої приймальної комісії. Однак альтернативи такому підходу, на наш погляд, немає, оскільки сучасна школа страждає від значної кількості випадкових людей, які лише „виконують роль” учителя.

Summary

The main aspects of the Ukrainian scientific school which is engaged in the problems of students' creativity and giftedness in the context of the activity of Zhytomyr scientific and pedagogical school are analyzed. The perspective trends in the mentioned direction are considered the researches in which the chart of the exposure of the pedagogical gifted young people should be re-vised.

[1] Інститут обдарованої дитини НАПН України: Офіційний сайт: Електронний ресурс: [режим доступу]: <http://iod.gov.ua/news.php>.

[2] Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки // Освіта України. – 2006. – № 48 (741).

[3] Моляко, В.А. 2002. *Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одарённости* // Обдарована дитина, № 4.

[4] *Наша історія* // Всеукраїнська молодіжна громадська організація “Союз обдарованої молоді”: Електронний ресурс: [режим доступу]: <http://som.org.ua/k17911.html>

[5] *Союз обдарованої молоді* // Матеріал з Вікіпедії: Електронний ресурс: [режим доступу]: <http://uk.wikipedia.org/wiki/D0%B4%D1%96>